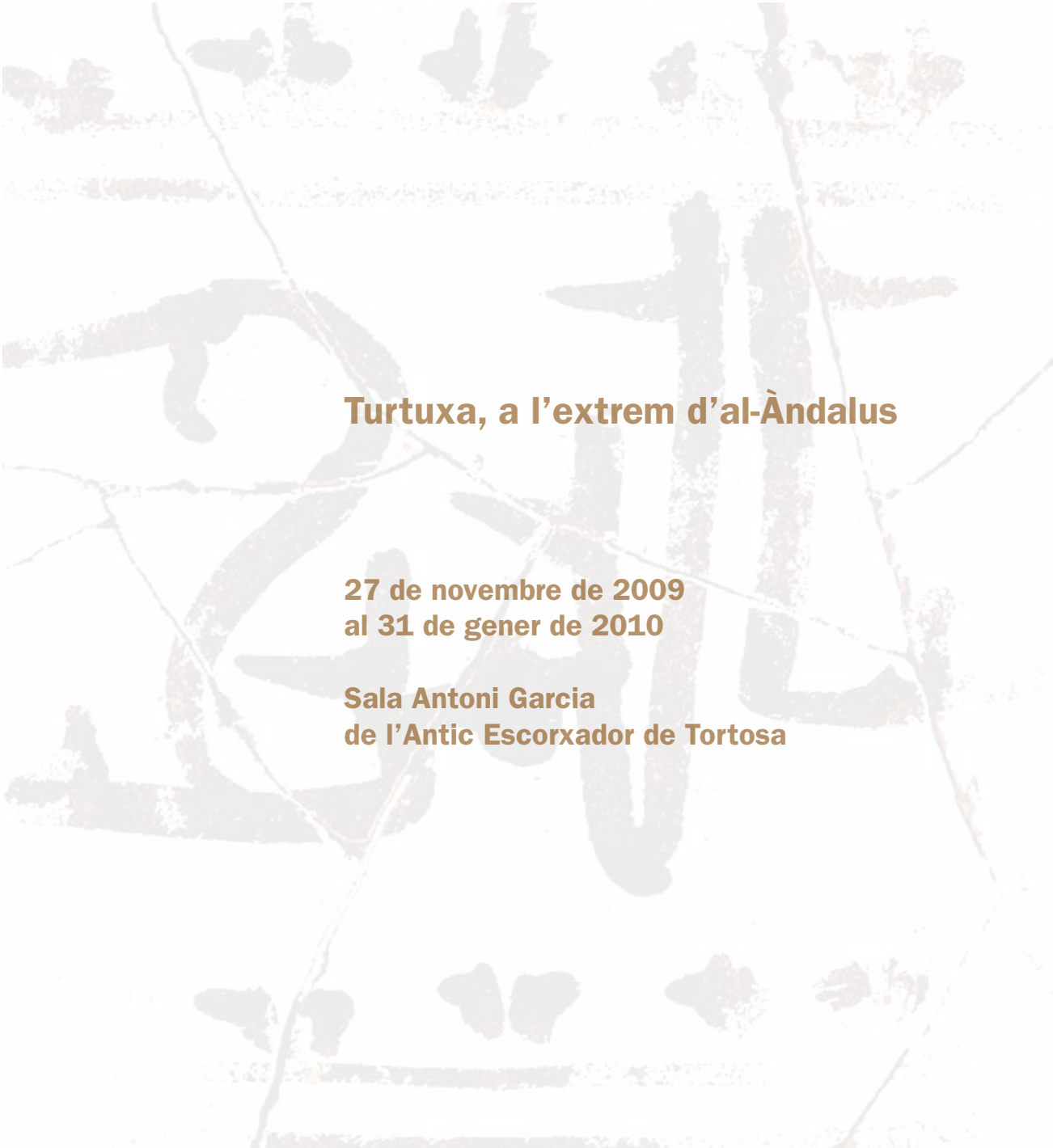

Turtuxa, a l'extrem d'al-Àndalus

**27 de novembre de 2009
al 31 de gener de 2010**

**Sala Antoni Garcia
de l'Antic Escorxador de Tortosa**

Turtuxa, a l'extrem d'al-Àndalus és la segona exposició de producció pròpia de l'Àrea de Cultura de l'Ajuntament de Tortosa. Aquesta proposta vol donar a conèixer el passat andalusí de la nostra ciutat a través d'una interessant selecció d'objectes de l'època. Tot aquest conjunt inclou peces excepcionals com el motlle d'orfebreria, originàriament localitzat a Tortosa i que actualment forma part de la col·lecció del Museu Nacional d'Art de Catalunya, el tresor de Masdenverge, cedit pel Museu del Montsià, i la làpida funerària, cedida pel Parador de la Suda. També recull petits elements quotidians, bona part de la interessant col·lecció de ceràmica andalusina i altres peces significatives del nostre fons.

La sala d'exposicions Antoni Garcia, inaugurada fa dos anys, ens ha permès oferir una programació estable d'exposicions tant d'arts visuals com de patrimoni. Aquest espai, que des d'un inici ha mantingut una oferta cultural continuada, representa una porta oberta al futur Museu de Tortosa.

Els comissaris de l'exposició són especialistes en l'estudi del període andalusí. Albert Curto, actualment director de l'Arxiu Comarcal de les Terres de l'Ebre, és medievalista i una persona de referència en la recerca i difusió del patrimoni cultural de la nostra ciutat. Maria Cinta Montañés és arqueòloga i en els darrers anys ha dirigit diferents excavacions que han permès conèixer millor aquest període històric. Cal destacar també l'aportació de Joan Martínez, arqueòleg dels Serveis Territorials de Cultura a les Terres de l'Ebre, que ens ha facilitat la sistematització i interpretació de les dades resultants de les intervencions arqueològiques fins ara realitzades a Tortosa.

Voldria agrair la col·laboració de les institucions que tan generosament han cedit peces per a aquesta mostra, així com la valuosa tasca de conservació i restauració portada a terme pel Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya i per l'Escola d'Art i Disseny de la Diputació a Tortosa. Finalment, no podem oblidar que sense la professionalitat i motivació del personal de l'Àrea de Cultura de l'Ajuntament de Tortosa aquest projecte no hauria estat possible.

Us convidem a conèixer la Turtuxa andalusina a partir del que hem pogut redescobrir en les cròniques àrabs i en el subsòl de la nostra ciutat. I us encoratgem a encuriosir-vos pel nostre passat amb la convicció que cal continuar aprofundint en la recerca i difusió del nostre patrimoni.

Ferran Bel i Accensi
Alcalde de Tortosa

Turtuxa, a l'extrem d'al-Àndalus

Presentació

Albert Curto Homedes i Cinta Montañés Príncep7-8

Reflexions sobre la ciutat andalusina

Joan Martínez Tomás9-19

Catalogació

Preparació d'aliments23-28

Cocció d'aliments29-32

Servei i consum33-43

Transport i conservació.....45-49

Il·luminació51-52

Lleure i altres usos53-63

Bibliografia 65

L'estudi sobre el passat andalusí continua essent, respecte a Tortosa, allò que acostumem a considerar com una assignatura pendent. El rellevant paper de Turtuxa, constantment referenciat a les fonts àrabs, contrasta amb el poc coneixement que se'n té encara avui. El fet curiós és que els testimonis materials d'aquest període van merèixer, en època primerenca, l'atenció dels viatgers francesos del s. XIX, com és el cas d'Alexandre de Laborde o de Jean-Charles Davilier, com així també l'interès d'algun estudiós com ens ho exemplifica el treball d'Amador de los Ríos, fet el 1900, sobre el motlle d'orfebreria aparegut a Remolins. Però, en acabat aquest impuls inicial prometedor, ja no es materialitza cap altre intent d'estudiar el passat andalusí de Tortosa fins a la dècada de 1980.

Als anys 60 i 70 ja havien aparegut troballes en obres de construcció i remodelació urbana, però la manca llavors de criteri arqueològic i l'escassa difusió que se'n va fer van deixar les descobertes en l'oblit. En canvi, la rica i abundant ceràmica trobada en les excavacions dutes a terme a la ciutat a partir de 1983 va despertar novament l'interès per aquest estudi, especialment pel que respecta a la cultura material. Dis-sortadament, però, les noves aportacions en el terreny de l'arqueologia no han anat acompanyades d'un avenç historiogràfic i només podem comptar amb les aportacions concretes de Xavier Ballestín o de Dolors Bramon, si bé l'apartat de difusió s'ha eixamplat amb treballs de Pere Balaña, Mikel de Epalza o Ramon Miravall.

Coincidint amb el període d'endegament de l'arqueologia a Tortosa s'ha revitalitzat el gust pel passat andalusí, d'aquí que durant els darrers vint anys s'han dut a terme mostres, tant a Catalunya com a la resta de l'Estat espanyol, sobre aquesta temàtica on s'han incorporat alguna de les peces més emblemàtiques tortosines. *L'Islam i Catalunya* (1998) ha estat sens dubte l'exposició antològica més important dins l'àmbit català, encara que també en d'altres com en la *Catalunya a l'època carolíngia* (1999) també es comptava amb material d'aquí. A nivell local, únicament en moments diferents s'ha exposat parcialment aquest llegat, però sempre dins d'un context més global: *El Bimil·lenari de Tortosa* (1986); *Excavacions de la Plaça Sant Jaume* (1990); *La Ceràmica d'època andalusina* (1995); *Fidei Speculum* (2000); *Lux Dertosae* (2004); *La casa andalusina a Tortosa* amb motiu de la inauguració biblioteca Marcel·lí Domingo (2006); *Fronteres i cruïlles* (2007). D'altra banda, val a dir que al Museu de Tortosa des de 1987 fins al 2000 es mostrava ceràmica i d'altre material andalusí, però, tot i el desig de tirar endavant una exposició monogràfica ja des del 1985, no serà fins a la present, 24 anys més tard, que aquest desig es pugui materialitzar.

Dins l'àmbit català només Balaguer i Lleida presenten un passat islàmic equiparable a Tortosa, tot i que el paper comercial d'aquesta ciutat les avantatja tot convertint la medina tortosina en un referent urbà molt notable, del qual encara, malgrat les excavacions fetes, a causa de la complexitat operativa del substrat i a causa de la manca de planificació arqueològica, sabem ben poca cosa. Segurament, el fet de la pertinença de Tortosa a Catalunya, des d'on no s'han impulsat gaire els treballs d'investigació al respecte, ha inhibit

també l'adscripció a projectes de recerca d'altres sectors territorials més proclius. La condició històrica de zona fronterera de Tortosa (a l'extrem de Xarq al-Àndalus) li ha suposat en aquest cas un desavantatge en els fluxos d'investigació.

Per tant, l'interès per reivindicar l'estudi d'un passat identitari, la voluntat de difondre un valuós llegat i la necessitat de recollir l'estat de la qüestió per poder avançar en el seu coneixement, és el que ha empès la realització de l'exposició *Turtuxa, a l'extrem d'al-Àndalus* i d'aquest catàleg, que volen ser un pas endavant més.

Aquest catàleg, conjuntament amb l'exposició, representa una aproximació a l'ampli patrimoni andalusí de Tortosa, que inclou tant peces excepcionals com petits elements quotidians que apareixen agrupats segons la seva funció. Són objectes que fins ara no tenien cabuda ni als estudis ni a les exposicions. Ara els presentem tot donant-los la categoria que creiem que mereixen, ja que són el testimoni material d'un període prou desconegut de la nostra ciutat.

«La ciutat de Tortosa és una ciutat bonica a la riba de l'Ebre. Des d'ella fins al mar de Síria hi ha vint milles. Té un castell fortificat i a les seves muntanyes s'hi fa una fusta de pi que no té igual enlloc del món habitat ni per la bellesa de les seves vetes ni pel seu gruix ni per la seva llargada; és exportada a totes les regions de la terra, tant les pròximes com les llunyanes; se'n fan edificis reials i baguls, i també màstils dels vaixells viatgers, i antenes, i diverses classes d'enginyos bèl·lics, com ara torres d'assalt, bastides, escales i d'altres... »

al-Idrissí (apud Balañà, 1991, I, 71-72).

El trànsit de les ciutats hispanovisigodes a les ciutats andalusines

Si deixem de banda els casos de Barcelona i Tarragona, el coneixement que posseïm sobre la vida urbana de les ciutats del quadrant nord-est peninsular durant el període anterior a l'ocupació islàmica és força reduït.

La celeritat i el caire relativament incruent de la transició entre la Hispània visigoda i al-Àndalus, tret de comptats casos de setges i represàlies per part dels conqueridors, propiciaren el manteniment de la xarxa urbana preislàmica, així com la seva utilització com a base per a l'establiment de la nova superestructura política i administrativa. Inicialment, almenys, les modificacions inherents a la conquesta islàmica es limitarien a proveir un espai per al culte islàmic i a l'acomodació de la nova elit dirigent.

Se'ns fa difícil, doncs, fer-nos una idea del procés d'adaptació d'una ciutat tardoantiga a les pautes del nou urbanisme andalusí, especialment per la curta duració de la presència islàmica en la majoria d'aquestes ciutats i per les modificacions sofertes amb posterioritat, fets que encara dificulten més aquesta visió. Probablement, només a través del cas de Tortosa ens serà possible besllumar aquest fenomen en el marc de l'actual territori català.

Turtuxa

La descripció que de la ciutat de Tortosa fa el geògraf magrebí al-Himyari és la més completa i prolixa de les que posseïm. D'aquesta destacarem, en primer lloc, el paràgraf on diu que *“la ciutat pròpiament dita s'estén vers l'oest i el nord de l'alcassaba i és envoltada per un mur de pedra, el qual fou construït pels omeies sobre el traçat d'una muralla antiga. Aquest mur és travessat per quatre portes, totes elles recobertes de ferro”*. Els trets fonamentals de la imatge transmesa per l'esmentat geògraf (muralla antiga i quatre portes) ens remetent a d'altres descripcions arquetípiques de nuclis urbans andalusins que, com succeïa amb Tortosa, havien estat ciutats fundades durant el període romà i dissenyades conforme a les tendències

del moment. El text d'al-Himyari recorda, per exemple, la descripció feta per Ibn Baskuwal de l'alcàsser de la capital omeia, que ocupava la totalitat del recinte emmurallat de la Còrdova visigòtica. Ens remet també a la imatge transmesa per al-Razi d'una Balansiya islàmica que té el seu nucli inicial en el recinte de la seva antecessora romana i que compta amb les ja conegudes quatre portes, alhora que presenta especials concommitàncies amb la visió que el mateix al-Himyari, sobretot, però també d'altres autors, ofereix sobre Saragossa.

De les muralles romanes als dos recintes murats andalusins

Les muralles heretades de la romana Dertosa van complir la seva funció en aturar els atacs carolingis patits entre el 804 i el 811, com ho testimonia la *Vita Ludovici Pii*¹ en narrar el setge al qual es veié sotmesa l'any 808. En aquella ocasió l'exèrcit franc comandat pel mateix rei d'Aquitània, el futur emperador Lluís el Pietós, l'atacà infructuosament durant quaranta dies amb maquinària de setge.

Fou sobre el traçat d'aquestes antigues fortificacions que uns imprecisos omeies, segons l'esmentat text d'al-Himyari, construïren la primera de les muralles andalusines de la ciutat. Aquest primer recinte andalusí, en realitat simple recreixement o reparació del perímetre murat romà, degué encabir la medina pròpiament dita, mentre que els espais edificats extramurs serien objecte d'una nova obra defensiva cap a mitjan segle X. Pel que sembla aquella primera muralla i la separació entre la medina i raval andalusins eren encara prou visibles durant la segona meitat del segle XII, com ho testimonien alguns dels documents redactats amb posterioritat a la conquesta de Tortosa per part del comte de Barcelona i els seus aliats. *La Carta divisionis civitatis Dertuse*² divideix el nucli urbà tot just conquerit en tres sectors clarament diferenciats: els raval, la Suda i la ciutat.

Sector meridional de la muralla

El sector de la ciutat on l'existència de l'antiga muralla (primer romana i després andalusina) és millor coneguda a través de les fonts escrites de la segona meitat del segle XII és el sector meridional, un espai sobre el qual el senyoriu de la catedral tortosina va desenvolupar una activa política d'acumulació de patrimoni immobiliari. Així un document redactat el 1153 ens informa sobre l'existència d'un mur dels genovesos a les immediacions de la catedral (en aquells moments era encara l'antiga mesquita atès que el temple romànic no es va a començar a construir fins al 1158), i, l'any següent, el comte Ramon Berenguer IV concedia a Pere de Sant Ponç una casa situada entre l'entrada de la mesquita i el riu, ubicada enfront d'un mur.

¹ Crònica anònima del rei carolingi escrita el 831

² No es tracta de l'escriptura original del repartiment sinó la memòria d'una concòrdia posterior entre l'orde del Temple i la Catedral de Tortosa, i redactada probablement a l'entorn de 1182.

Aquesta muralla, situada cap a migdia de la catedral, separava la part corresponent a la parròquia de Santa Maria (la seu) del barri genovès (a l'entorn del barranc del Rastre) i rebia la denominació explícita de “mur de la ciutat” i, encara, una denominació molt més significativa: la de “mur de la ciutat interior”.

Tot plegat, la proliferació d'actes de compravenda o donació, els intents de construir sobre la muralla, l'existència de portillons que apareixen vinculats amb propietaris d'edificis propers o l'obertura de portes noves en aquesta muralla contribueixen a crear la imatge d'una línia de fortificació. Una fortificació que probablement ja hauria esdevingut obsoleta cap a la fi del període andalusí (vigent llavors un nou recinte) i el manteniment de la qual, en un moment de forta expansió urbanística com és la segona meitat del segle XII, només interessa, com a element defensiu, a la Corona, mentre que la ciutadania opta per aprofitar l'espai en la seva expansió urbanística. D'aquí les disposicions reials per tal de defensar aquesta muralla i per evitar que la construcció de terrats a les cases que se li aveïnen per l'exterior la facin esdevenir absolutament inoperant.

Delimitacions de la medina

Un cop establerta la proximitat entre el sector meridional de la muralla (l'andalusina més antiga) i el possible recreixement del tancament del *pomerium* (límit urbà) romà respecte de la mesquita-catedral, caldria plantejar-se aquí la validesa de les delimitacions de la medina que han estat darrerament proposades en aquest sector. Tradicionalment la historiografia, partint del traçat d'un recinte fortificat interior vigent durant el segle XIV, proposava circumscriure la part més antiga de la ciutat andalusina a l'espai que s'estén per l'estreta franja que voreja el turó de la Suda (entre aquest i el Riu) amb el barranc del Cèlio a Remolins com a límit nord i el barranc del Rastre com a límit sud. Les últimes troballes, però, fruit d'intervencions arqueològiques recents al nucli de la ciutat, ens descriuen un ampli tram de la muralla, localitzat al carrer Ciutat (davant de l'actual Porta de Palau) i que continuaria paral·lel a l'actual carrer Taules Velles, tot travessant l'aula Major, tancant part de l'actual conjunt catedralici i envoltant l'actual absis gòtic de la catedral. Aquestes noves dades arqueològiques ens descobreixen, doncs, un traçat una mica més a l'interior del que s'acostumava a considerar.

Certament, el límit que abans es proposava, el del barranc del Rastre, restava massa lluny de la catedral i semblava no correspondre's a les referències documentals. La nova hipòtesi, arran de les esmentades troballes arqueològiques, amb l'eix format pels carrers de la Mercè, Taules Velles i confluència dels carrers Cruera amb Dr. Ferran, es correspon millor a les fonts llatines de la segona meitat del segle XII.

Les excavacions dutes a terme a la Plaça de la Cinta entre els anys 1982-1984 (vid. plànol de jaciments), tot i que no van treure a la llum restes de l'esmentada muralla, van permetre documentar la continuïtat d'ocupació entre els períodes romà, visigòtic i andalusí, una continuïtat que es traduí en la superposició d'estructures que, tot i llur cronologia diversa, seguien les mateixes orientacions bàsiques: est-oest i nord-sud.

Alhora, es pot inferir, almenys en el sector afectat per l'esmentada intervenció arqueològica, que les línies de façana construïren un element altament estable, encara que no es pugui afirmar amb tota seguretat el seu estricte manteniment al llarg de totes les fases. Tot i aquestes reserves puntuals, sembla que alguns dels eixos majors de la ciutat, especialment el format pels carrer Major de Sant Jaume – Santa Anna – Cruera – Ciutat, podrien haver estat dissenyats amb aquesta funció en època romana i que haurien sobreviscut fins als nostres dies.

Les portes

A l'extrem septentrional de l'eix format per l'actual carrer Major de Sant Jaume - carrer Ciutat es troba l'accés a la ciutat conegut per les fonts dels segles XIII i XIV com a “porta de l'Assoc”, un topònim àrab format per l'article salat seguit de la veu *suq* (mercat). No endebades, per aquelles mateixes dates i vora l'esmentada porta, es documenta una “plaça del mercat” que testimonia la continuïtat funcional d'aquest espai. Un mercat periurbà sembla haver existit en aquesta sortida de la ciutat ja en època andalusina i només pocs anys després de la conquesta feudal, el 1156, en sentim a parlar arran d'una transacció que afectà certa botiga que era situada “*in suburbio civitatis Tortose foras ad portam civitatis Tortose que dicitur portam butigariam iuxta murum ipsius civitatis*”. La caracterització que el document en fa com a “porta de la ciutat de Tortosa”, afegida a la seva relació amb el vial i a la funció que es desenvolupa a les seves rodalies, conviden a veure en aquesta una de les quatre portes ferrades a què feia referència el text d'al-Himyari.

Contràriament al que succeïa amb la intervenció de la plaça de la Cinta, l'excavació efectuada el 1990 a la plaça de Sant Jaume, en el que hauria estat el sector septentrional de la medina, mostrà la discontinuïtat entre una ocupació antiga que s'estén fins al segle V i la urbanització de la zona a partir de la fi del segle X i començament del segle XI, probablement a causa d'una reducció dels espais edificats intramurals gens inusual a l'urbanisme del baix imperi.

A través del diplomatarí catedralici podem conèixer l'existència, durant la segona meitat del segle XII, d'una porta que enllaçaria la medina amb la fortificació de la Suda i d'una altra que s'obria a la muralla del costat del riu, la de Tamarit. Alhora, sentim a parlar d'una sèrie de portelles a la muralla, algunes de les quals podrien haver estat obertes ja en època musulmana, però que en la seva major part deuen respondre a la pressió constructiva i a la necessitat de comunicar l'espai interior de l'antiga medina amb els barris que van creixent al seu redós després de 1148. A aquest darrer grup deuen correspondre el ja esmentat portell de Bernat de Sant Ponç i el que s'obre vers l'alfòndec (edifici per a les transaccions comercials) on s'instal·laren els narbonesos després de la conquesta.

Altres elements urbans

Malauradament, les fonts escrites només ens informen de l'aprofitament que la Tortosa andalusina fa del perímetre emmurallat heretat de la ciutat tardoantiga. Res no ens diuen sobre la continuïtat o solució d'aquesta entre espais amb funcionalitats molt determinades, com ara el fòrum, les basíliques i les termes. Només algunes intervencions, com ara les dutes a terme durant les primeres dècades d'aquest segle per l'arquitecte Joan Abril, a l'àrea de la seu tortosina, van treure a la llum restes epigràfiques i arquitectòniques, unes restes que permetrien apuntar la successiva instal·lació en un mateix espai del fòrum romà, la mesquita andalusina i la catedral cristiana.

Al nostre parer, durant els segles VIII i IX la ciutat andalusina de Turtuxa va viure dins una dinàmica continuïsta respecte de llur antecessora hispanovisigòtica. Transformat el fòrum en mesquita, mantenint en certa forma el viari heretat i, per damunt de tot, reparant i refent les ja venerables muralles romanes, la ciutat travessarà aquest període sense grans canvis fins a arribar, amb el califat d'Abd al-Rahman III, a un moment de canvis profunds i de fort creixement demogràfic.

Un altre element digne d'esmentar segons la descripció d'al-Himyari és la d'un oratori a l'aire lliure (*musa-lla*) en un turó al sud-est de la població, que interpretem que es tracta de la plataforma on actualment es troba l'Hospital Verge de la Cinta.

13

Les necròpolis

Un dels elements urbanístics més característics de les ciutats andalusines són els cementiris extramurs o *maqbares*, generalment a l'entorn o a prop de les principals portes d'accés. En el cas de Turtuxa s'ha pogut verificar l'existència de restes d'una necròpolis en el sector de l'avui plaça d'Alfons XII, així com també a les immediacions de la plaça Ramon Cabrera. Tot i que les troballes han estat puntuals, sembla que es tracti del cementiri principal, situat al sud de la ciutat. De l'altre possible cementiri, al costat oposat nord, només en tenim una referència documental encara no comprovada.

S'ha localitzat també una necròpolis de caràcter restringit dins el recinte del castell de la Suda, un jaciment excavat i descobert que s'organitza a l'entorn d'una tomba exempta monumental recoberta d'estucat roig que probablement pertanyi al governador al-Basil, del qual s'ha trobat una làpida funerària del s. X. S'hi troba un ric ventall de tipologies diferents de sepultures que abracen des del s. X fins al XII. La majoria, però, dels enterraments pertanyen a la meitat del s. XII i la seva disposició, així com elements apareguts, denoten una inhumació improvisada resultat d'una confrontació bèl·lica.

Els raval

La documentació, juntament amb l'arqueologia, ens ha confirmat l'existència de raval andalusins al barri del Rastre. En aquest barri podem parlar d'un raval ubicat extramurs que estava dedicat en part a l'activitat terrissera, fet corroborat per les diferents troballes d'estris de terrisser (també localitzats al jaciment de la plaça de la Cinta) i de restes de forns (intervenció a la biblioteca Marcel·lí Domingo).

Les actuals intervencions al carrer Montcada, al solar de l'antic institut, com la continuació dels treballs al carrer de la Mercè corroboren un barri extramurs complex, ben definit urbanísticament i de notable vitalitat urbana.

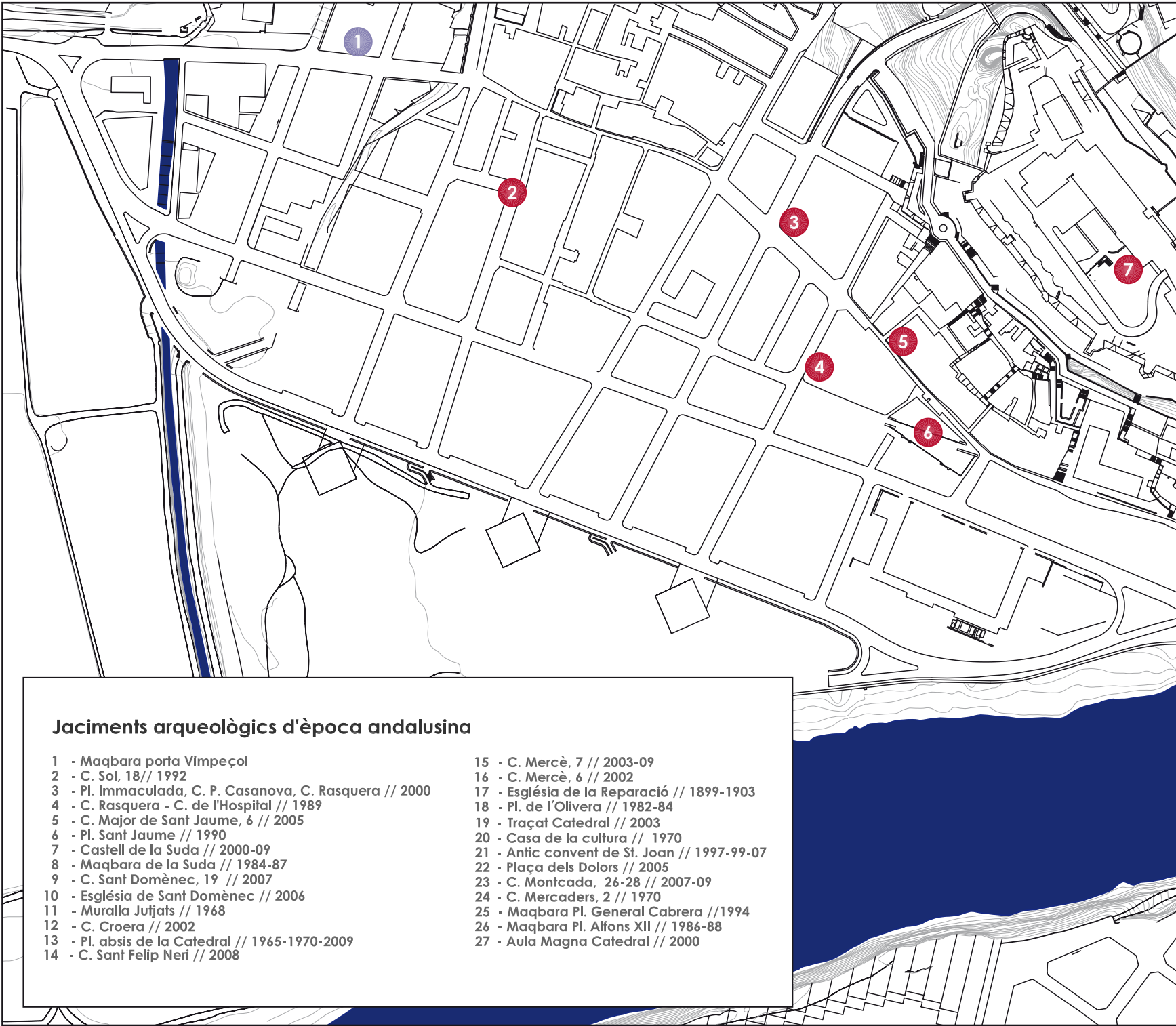
En aquest sentit, un altre testimoni ens l'aporta Joan Abril, quan executa les obres de construcció de l'església de la Reparació: *"Hi havia sobreposat des dels records d'època primitiva a un cementiri romà, a una terrisseria mora de la qual vaig recollir lluernes (envernissades, per més estrany que sembli)".*

Forn terrisser andalusí trobat en l'excavació del solar núm. 7 del carrer de la Mercè (2003)

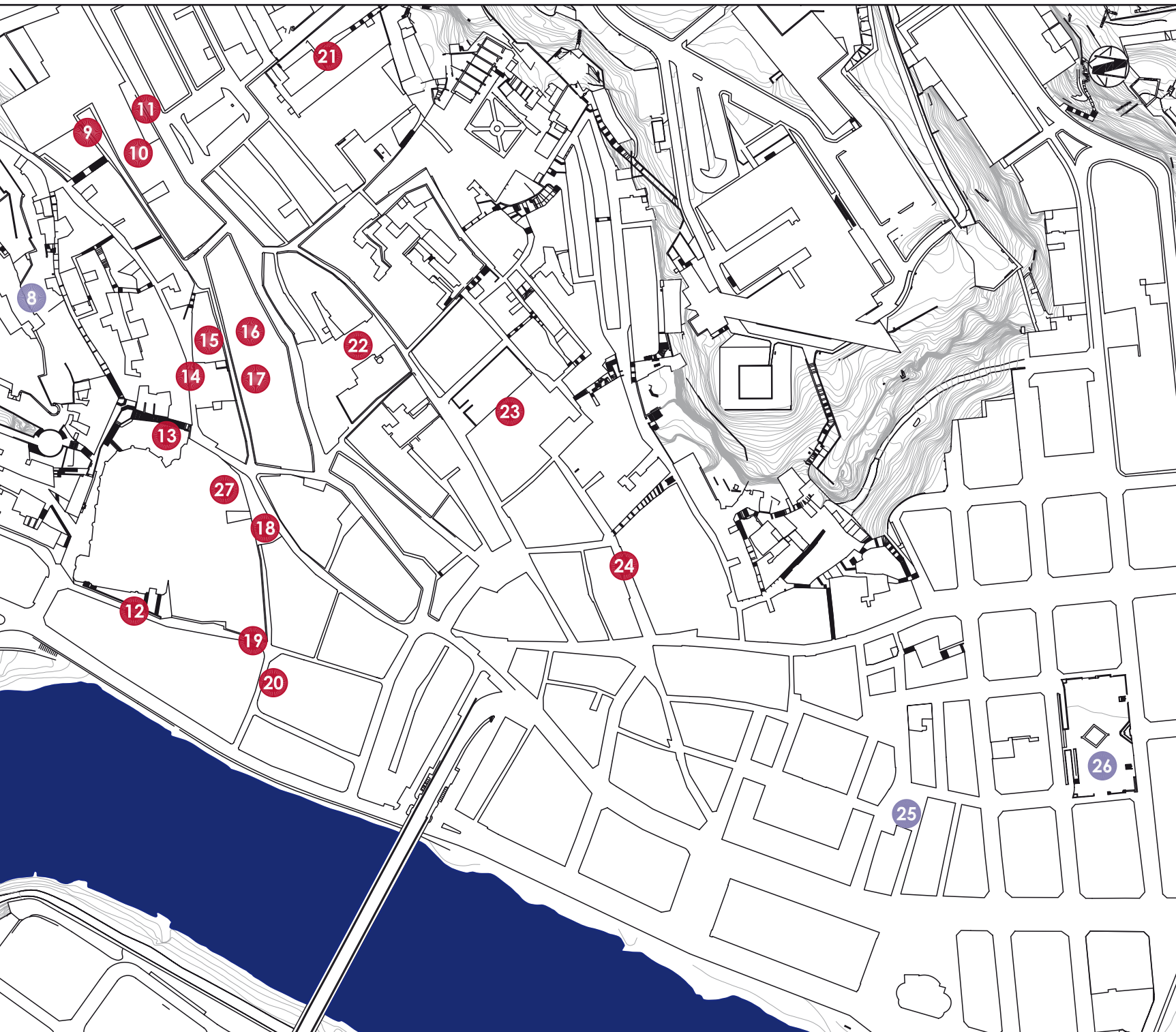
Conclusió

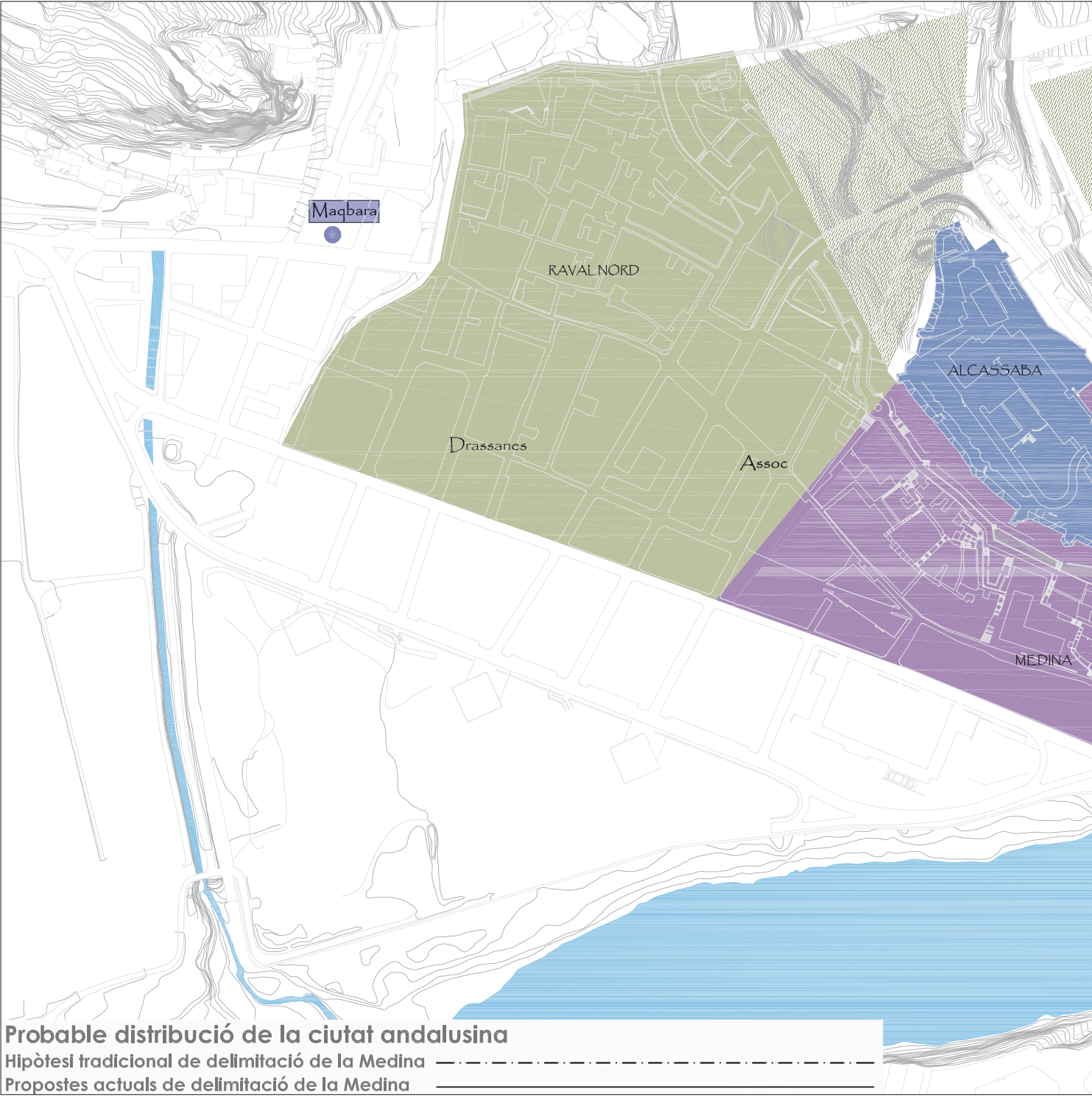
La medina Turtuxa ha estat una de les ciutats andalusines més importants del llevant peninsular, enriquida especialment per la seva activitat comercial. Tot i el desconeixement que encara en tenim, l'aposta per l'estudi arqueològic, darrerament intensificat, i l'interès per la difusió dels testimonis materials conservats fan preveure que en un futur proper puguem desvetllar moltes de les incògnites plantejades sobre la seva antiga realitat.

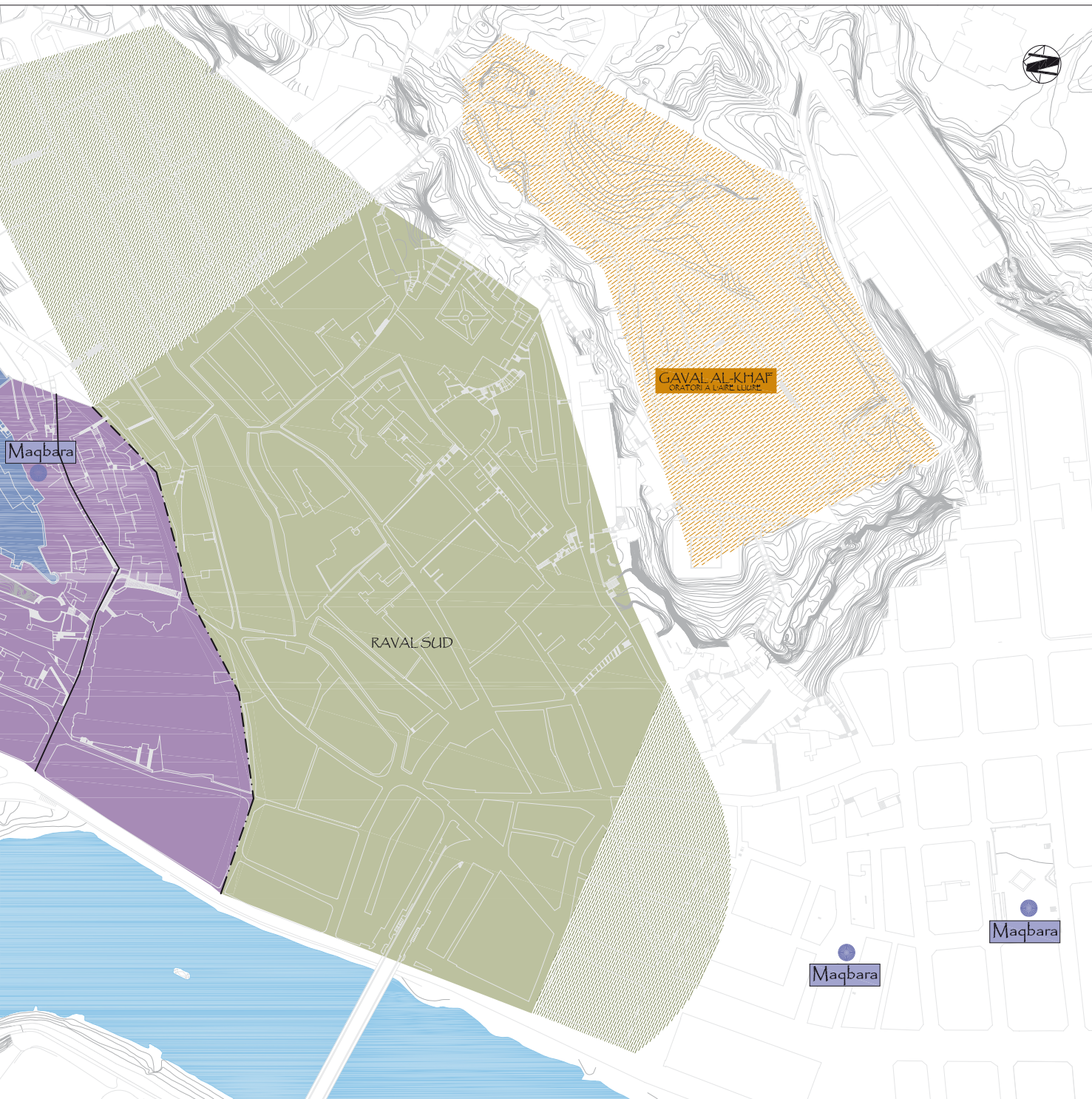

Jaciments arqueològics d'època andalusina

- 1 - Maqbara porta Vimpeçol
- 2 - C. Sol, 18 // 1992
- 3 - Pl. Immaculada, C. P. Casanova, C. Rasquera // 2000
- 4 - C. Rasquera - C. de l'Hospital // 1989
- 5 - C. Major de Sant Jaume, 6 // 2005
- 6 - Pl. Sant Jaume // 1990
- 7 - Castell de la Suda // 2000-09
- 8 - Maqbara de la Suda // 1984-87
- 9 - C. Sant Domènec, 19 // 2007
- 10 - Església de Sant Domènec // 2006
- 11 - Muralla Jutjats // 1968
- 12 - C. Croera // 2002
- 13 - Pl. absis de la Catedral // 1965-1970-2009
- 14 - C. Sant Felip Neri // 2008
- 15 - C. Mercè, 7 // 2003-09
- 16 - C. Mercè, 6 // 2002
- 17 - Església de la Reparació // 1899-1903
- 18 - Pl. de l'Olivera // 1982-84
- 19 - Traçat Catedral // 2003
- 20 - Casa de la cultura // 1970
- 21 - Antic convent de St. Joan // 1997-99-07
- 22 - Plaça dels Dolors // 2005
- 23 - C. Montcada, 26-28 // 2007-09
- 24 - C. Mercaders, 2 // 1970
- 25 - Maqbara Pl. General Cabrera // 1994
- 26 - Maqbara Pl. Alfons XII // 1986-88
- 27 - Aula Magna Catedral // 2000

Catalogació

Una de les tasques més complexes que hem hagut de superar, a causa de la qualitat dels materials, ha estat la selecció de les peces per a l'exposició. Aquestes han estat localitzades en excavacions realitzades a la ciutat de Tortosa i el seu territori d'influència. Les presentem agrupades segons la seva funció i ús.

En contemplar la magnificència i l'espectacularitat d'aquests materials ens vindran a la ment imatges d'una Turtuxa que va ocupar un lloc molt més que destacable dintre del territori d'al-Àndalus.

Preparació d'aliments

Dins d'aquest apartat s'inclouen els estris de cuina que servien per a preparar el menjar. Ens referim a recipients, com les ampolles, o altres de més petits com les ancolles, els vasets o les tasses, que s'utilitzaven per a contenir substàncies i productes molt apreciats com la sal, les espècies i altres condiments.

L'Alcorà afirma que la higiene és una part inseparable de la pràctica de la fe, de tal manera que en la cuina com en altres hàbits de la vida quotidiana, el musulmà ha de ser net i ha de tenir actituds saludables.

“Cada vegada que els musulmans s'asseuen a la taula, comencen invocant la divinitat dient: “Bismillah” (en nom de Déu) i acaben el repàs donant-li gràcies amb l'expressió: “Alhamdo - lillahi” (lloança sia dada a Déu!). Aquestes invocacions són repetides abans i després de beure i cada vegada que emprenen alguna obra.”

Domènec Badia, *Alí Bei* (segle XIX)

AMPOLLA

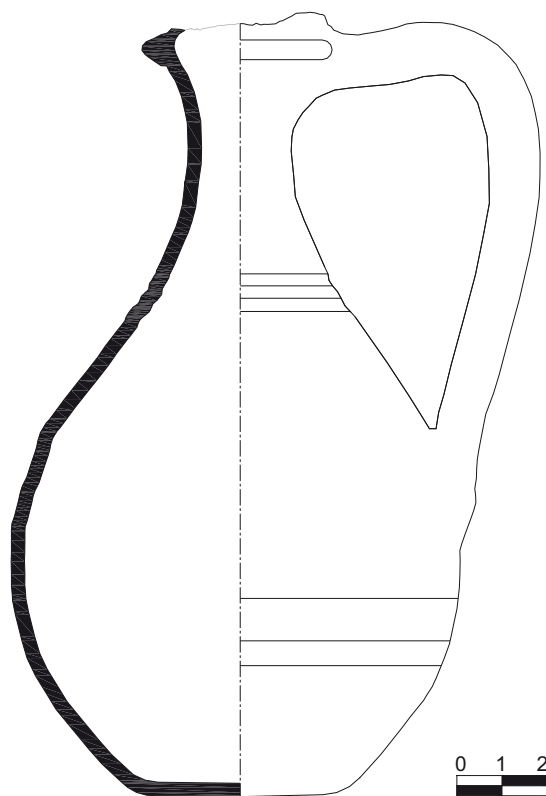
Jaciment: Casa de la Cultura de Tortosa (any 1970)

Cronologia: s. XI

Dimensions: 16,5 cm x 9,5cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa 1133

Ampolla de cos piriforme, coll estret, base plana i una nansa. Presenta una capa de vidrat verd exterior. La seva funció podria ser la d'oliera.

GERRETA DE CONSERVACIÓ

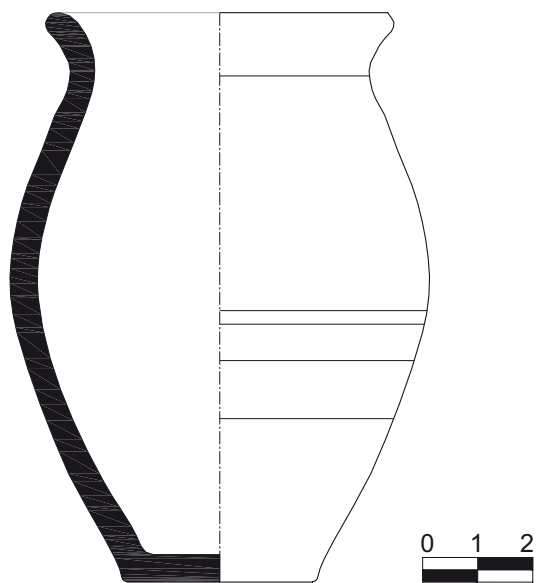
Jaciment: Absis de la Catedral de Tortosa (1970)

Cronologia: s. XI

Dimensions: 11 cm x 8,4 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa 764

Vaset de forma bitroncocònica que presenta vidrat exterior en blanc estannífer. Està fet al torn i és de cuita oxidant.

GERRETA O ANCOLLA

Jaciment: Carrer de la Mercè, 6 de Tortosa (2002)

Cronologia: s. XI/XII

Dimensions: 6,5 cm x 6 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa D-5.000

Vaset de cos globular de petites dimensions, que conserva l'arrencada de dues nanses i presenta estries al coll. Està fet al torn.

GERRETA O ANCOLLA

Jaciment: desconegut

Cronologia: s. XI/XII

Dimensions: 7 cm x 8,4 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa 763

Vaset o gerreta de cos bitroncocònic, coll estriat que conserva una nansa de les dues que tenia. Està fet al torn i és de cocció oxidant.

GERRA DE SERVEI

Jaciment: Castell de la Suda de Tortosa (1972)

Cronologia: s. XI

Dimensions: 12 cm x 11,2 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa 733

Gerra de servei de cos tubular i una nansa. Cuita oxidant i feta a torn.

GERRETA DE SERVEI

Jaciment: Castell de la Suda de Tortosa (1972)

Cronologia: s. XI

Dimensions: 12 cm x 9,5 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa 719

Gerreta de base plana i cos globular. Té una nansa de secció planoconvexa que arrenca del centre de la panxa i acaba per sota del llavi. Presenta decoració pintada amb quatre línies concèntriques d'òxid de ferro o de manganès.

GERRETA DE SERVEI

Jaciment: Castell de la Suda de Tortosa (1972)

Cronologia: s. XII

Dimensions: 14,8 cm x 9 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa 722

Gerreta de cos piriforme i coll estret. Presenta base plana diferenciada i el vidrat melat cobreix l'exterior de la peça. Està feta al torn amb cocció oxidant.

GERRA DE SERVEI

Jaciment: Absis de la Catedral de Tortosa (1970)

Cronologia: s. XI

Dimensions: 21 cm x 15,5 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa 701

Gerra de cos globular i coll estret amb fons pla. Està pintada de ratlles horitzontals en manganès.

Cocció d'aliments

Aquesta tasca es portava a terme a la cuina i s'utilitzaven una sèrie de peces majoritàriament de ceràmica comuna, com les olles i les cassoles, que conformaven l'aixovar de cuina.

El nivell de riquesa culinària demostra el grau de desenvolupament d'un poble. En el territori d'al-Àndalus la gastronomia va tenir una importància cabdal així com l'agricultura i les tècniques de preparació i conservació dels aliments. En aquesta època és quan sorgeixen nombrosos tractats de cuina. Concretament a les Terres de l'Ebre tenim reminiscències andalusines en alguns dels nostres plats i sobretot en les postres, com poden ser els cócs i els pastissos.

Cal destacar que s'han conservat nombroses receptes del món andalusí.

"Toma una cazuela vidriada y pones en ella aceite, vinagre, garum, pimienta, cilantro seco, un diente de ajo majado y sal. Después pones huevos, lo llevas al horno y dejas la cazuela en una esquina del fuego, hasta que estén cuajados, dorados y se reduzca la salsa. Retiras y comes."

Ibn Razin (segle XIII)

CASSOLA

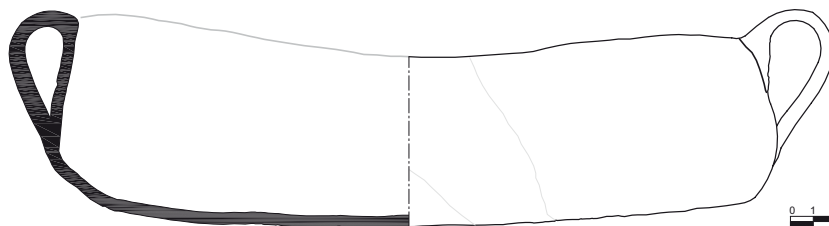
Jaciment: Plaça de l'Olivera de Tortosa (1984)

Cronologia: s. XI/XII

Dimensions: 6,5 cm x 30 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa 1746

Cassola o greixonera de base plana amb dues nanses planes. Està elaborada a mà i espatulada. La cocció és oxidant. Aquestes peces són de primera necessitat i per tant d'ús quotidià.

OLLA

Jaciment: Carrer de la Mercè, 6 de Tortosa (2002)

Cronologia: s. XI- XII

Dimensions: 13,7 cm x 15 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa D-5.001

Olla de cos globular i coll cilíndric que conserva una nansa de les dues que tenia. La base és convexa i la cuita oxidant. Presenta mostres d'haver tingut contacte amb el foc.

OLLETA O TUPI

Jaciment: Carrer de la Mercè, 6 de Tortosa (2002)

Cronologia: s. X

Dimensions: 11 cm x 14,5 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa D-5.002

Olleta de cos globular, coll cilíndric i una nansa. És de factura molt tosca, fet que denota la seva fabricació a torn lent. La cocció és oxidant.

OLLA

Jaciment: Castell de la Suda de Tortosa (1972)

Cronologia: s. X

Dimensions: 21,5 cm x 20 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa 721

Olla de cos globular, coll cilíndric i dues nanses. Presenta estries a la part superior del coll i la base és convexa.

TAPADORA

Jaciment: Carrer de la Mercè, 6 de Tortosa (2002)

Cronologia: s. XII

Dimensions: 2,5 cm x 12,2 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa D-5.003

Tapadora convexa amb base plana i mugró al seu interior central. Són peces molt abundats de ceràmica comuna i apareixen sense vidrar.

Servei i consum

Els estris més característics destinats a l'ordenació del menjar i les bones formes a taula són les safes o ataifors. Es tracta de recipients de boca ampla i parets altes, amb vora diferenciada i peu. Les formes califals estaven decorades en corda seca i en vidrats llisos amb decoració pseudoepigràfica. Al final del segle X, apareix a l'al-Àndalus una tècnica totalment original i innovadora, la denominada corda seca. Aquest sistema permetia, com a variant del vidrat normal, que els colors es mantinguessin separats entre si, delimitats per uns petits relleus, sense barrejar-se, ja que entre ells no tenien contacte. Les peces de ceràmica de corda seca eren cares i apreciades a l'època, ja que es fabricaven en molt pocs llocs. Posteriorment les formes són vidrades llises. Les peces de diàmetre més gran servien com a font mentre que les més petites tenien funció de plat individual.

Ens diu el cantor iraquí Ziryab, d'època d'Abd al-Rahmman II, d'un elegant menjar:

"Ya no se podían servir los manjares sin orden, había que empezar por las sopas, seguir con los platos de carnes y los principios de aves fuertemente sazonados, para terminar por los platos dulces, pasteles de nueces, de almendras y de miel, o pastas de frutas aromatizadas con vainilla y rellenas de pistachos y avellanas..."

SAFA O ATAIFOR

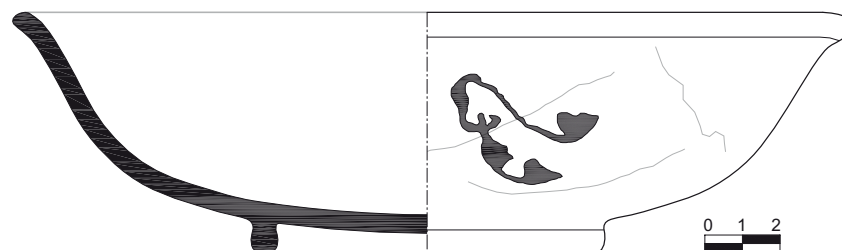
Jaciment: Castell de la Suda de Tortosa (1984)

Cronologia: s. X

Dimensions: 6,5 cm x 22 cm Ø màxim

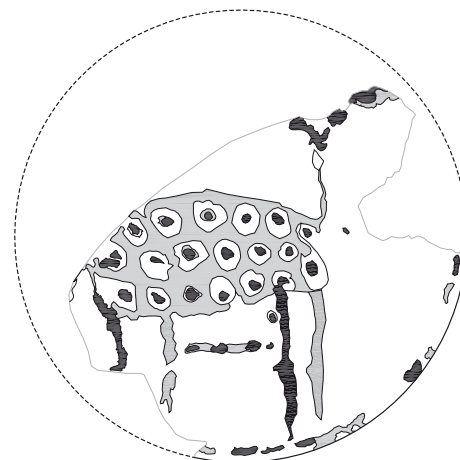
Núm. d'inventari: Museu de Tortosa 4.265

Ataifor o safa amb parets corbes i vidrades en blanc d'estany, com a vernís de fons, i decoració amb motius epigràfics en manganès a l'exterior. És una peça integrant de la vaixel·la de luxe.

SAFA O ATAIFOR**Jaciment:** desconegut**Cronologia:** s. X**Dimensions:** 8 cm x 31,6 Ø màxim**Núm. d'inventari:** Museu de Tortosa 1824

Safa d'època califal. De peu anular i parets còncaues, amb llavi lleugerament exvasat. S'aplica la tècnica de la corda seca per a decorar una figura zoomòrfica sobre el fons de vernís blanc estannífer.

SAFA O ATAIFOR

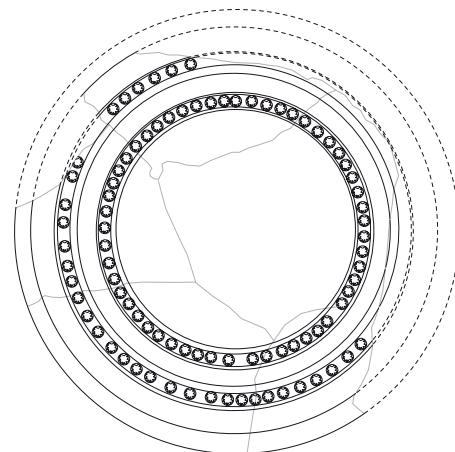
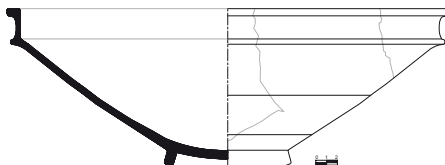
Jaciment: Carrer de la Mercè, 6 de Tortosa (2002)

Cronologia: 2a meitat s. XII

Dimensions: 13 cm x 36,5 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa D-5.004

Safa de parets corbes i peu anular. Peça a torn oxidant.
Vidrada amb verd i decoració estampillada.

GERRA

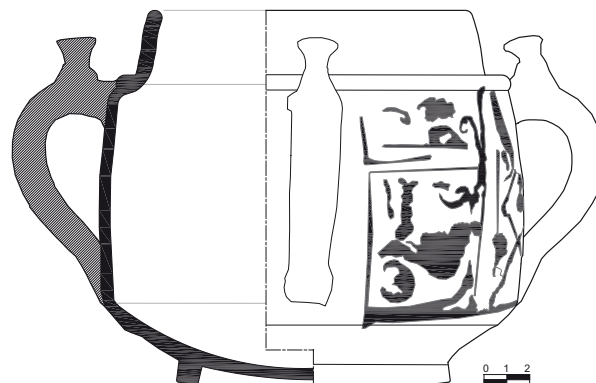
Jaciment: Plaça de Sant Jaume de Tortosa (1990)

Cronologia: 2a meitat del s. X/ primer quart de l'XI

Dimensions: 15,3 cm x 16,3 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa 1748

Gerra o sopera, decorada i epigrafiada en verd i man-ganès. Presenta quatre nanses amb apèndix de botó. El motiu epigràfic és de traces cúfiques florides amb l'expressió *al-mulk* (que significa 'el poder') en forma contínua. El terme epigràfic d'origen abbàssida segura-ment va començar a utilitzar-se a Síria, després a Còr-dova i d'allí s'estengué a tot l'al-Àndalus.

GERRA

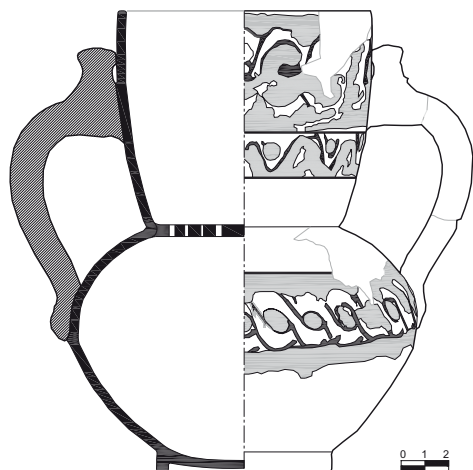
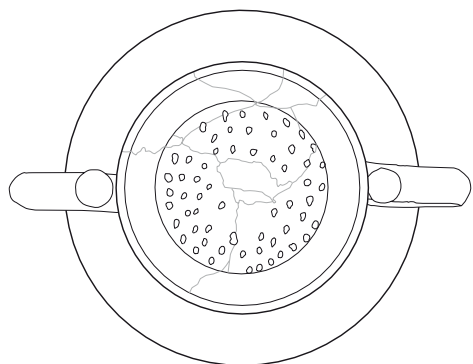
Jaciment: Castell de la Suda de Tortosa (1973)

Cronologia: s. XI

Dimensions: 20 cm x 14,4 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa 730

Gerra de cos globular i coll alt amb dues nanses amb apèndix de botó. Està decorada amb la tècnica de la corda seca parcial seguint un esquema decoratiu de sa-nefa amb el motiu de cordó de l'eternitat. Presenta un filtre a la unió de coll i cos. Està feta a torn i és de cocció oxidant amb pasta de color rosat.

GERRA

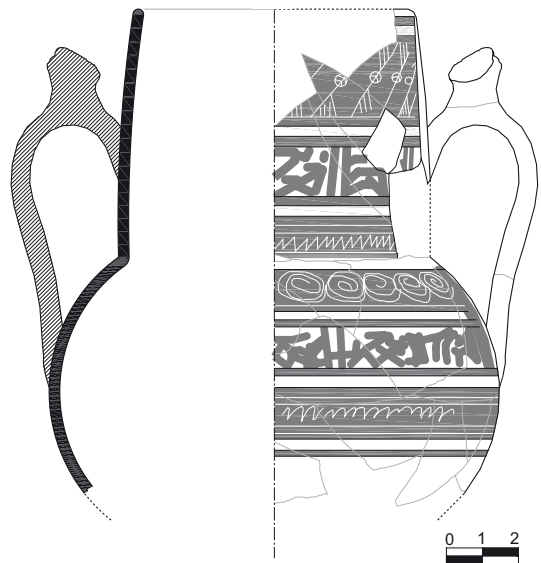
Jaciment: Carrer de la Mercè, 6 de Tortosa (2002)

Cronologia: s. XII/XIII

Dimensions: 15 cm x 14,6 cm Ø màxim

Núm d'inventari: Museu de Tortosa D-5.005

Gerra fragmentada de cos globular amb coll alt i dues nanses amb apèndix de botó. Presenta decoració de tècnica mixta que combina motius esgrafiats amb motius pseudoepigràfics pintats. Peça a torn de coccio oxidant.

GERRA

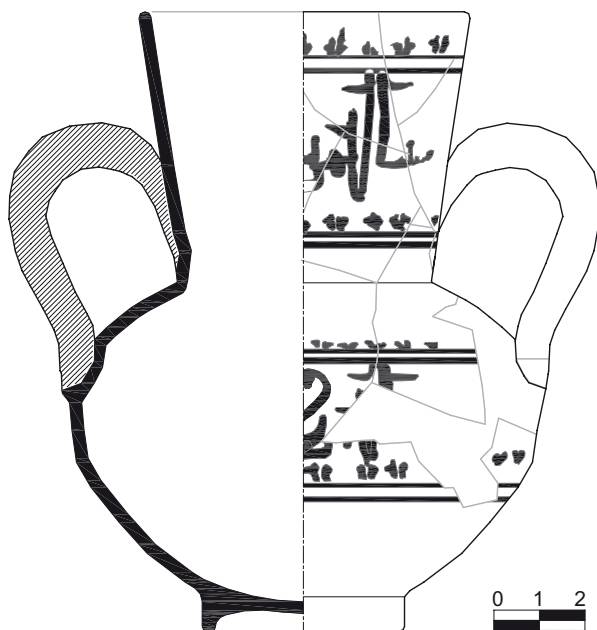
Jaciment: Carrer de la Mercè, 6 de Tortosa (2002)

Cronologia: s. XII

Dimensions: 14,5 cm x 10,3 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa D-5.006

Gerra de cos globular amb coll alt i dues nanses. La decoració està pintada amb manganès i el tema són motius pseudoepigràfics i sanefes. Aquesta peça està feta a torn i és de coccio oxidant.

GERRETA

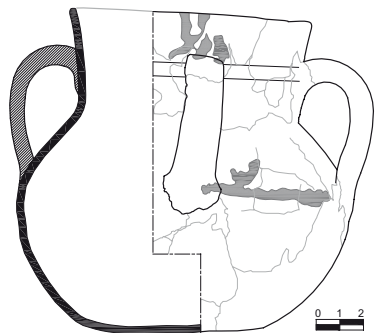
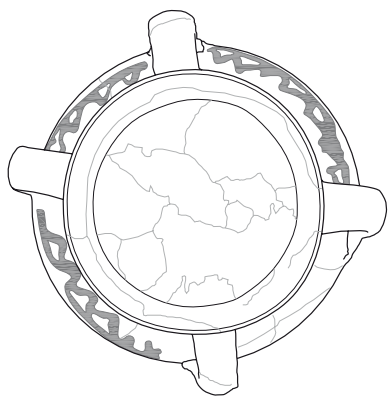
Jaciment: Absis de la Catedral de Tortosa (1965-1970)

Cronologia: s. XI

Dimensions: 12 cm x 12,6 Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa 707

Gerreta de cos globular amb quatre nanses. Està feta a torn lent i presenta cocció oxidant. Pintada en vermell formant motius de línies creuades.

GERRA

Jaciment: Plaça de la Immaculada de Tortosa (2000)

Cronologia: s. XII/XIII

Dimensions: 15,8 cm x 11,8 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa D-5.016

Gerra de cos globular amb coll alt i dues nanses. Presenta decoració utilitzant la tècnica mixta de pintura amb manganès i esgrafiats. Està feta al torn i és de cocció oxidant.

GERRA

Jaciment: Carrer de la Mercè, 6 de Tortosa (2002)

Cronologia: s. XI

Dimensions: 17,6 cm x 15 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa D-5.007

Gerra de cos piriforme, base plana i amb una nansa. Té decoració pintada de ratlles en manganès sobre una engalba blanca. Està feta al torn i presenta cocció oxidant.

GERRETA

Jaciment: Plaça de la Immaculada de Tortosa (2000)

Cronologia: s. XII/XIII

Dimensions: 12 cm x 11,6 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa D-5.017

Gerreta de cos globular. Presenta decoració de motius geomètrics en òxid de manganès. Esta feta al torn i és de cocció oxidant

GERRA

Jaciment: Carrer de la Mercè, 6 de Tortosa (2002)

Cronologia: Final del s. XII

Dimensions: 15,5 cm x 16,4 cm Ø diàmetre màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa D-5.017

Gerra de dues nanses que presenta una motllura externa a la junta de la base i la panxa. Aquest tipus de gerreta és de clara influència africana. Està realitzada a torn i té cuita oxidant. Presenta decoració pintada de ratlles en manganès

Transport i conservació

En aquest apartat s'inclouen aquelles peces que responen a la necessitat d'emmagatzemar, i especialment contenir líquids com l'oli o l'aigua. En general són ceràmiques de difícil elaboració a causa de les seves dimensions, ja que la majoria són de gran mida, tot i que les formes són diferents i també ho és la seva capacitat.

GERRETA DE TRANSPORT

Jaciment: Absis de la Catedral de Tortosa (1970)

Cronologia: s. XI

Dimensions: 17,5 cm x 20,8 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa 704

Gerra de fons pla, cos globular, coll llarg amb acanalats incisos i una vora lleugerament exvasada. Presenta decoració pictòrica

GERRA DE CONSERVACIÓ

Jaciment: Plaça de la Immaculada de Tortosa (2000)

Cronologia: s. XII

Dimensions: 16,3 cm x 16,5 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa D-5.018

Gerra de cos globular amb llavi exvasat i quatre nanses. A l'exterior presenta cobertura vidrada en verd. Està feta al torn i la cuita és oxidant.

GERRA DE CONSERVACIÓ

Jaciment: Plaça de Sant Jaume de Tortosa (1990)

Cronologia: s. XII

Dimensions: 14,5 cm x 17,5 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa 1710

Gerra de cos globular, llavi de secció ovalada. Presenta decoració vidrada bicroma: negre sobre melat. Està feta al torn i la cuita és oxidant.

CANTERET

Jaciment: Muralla dels Jutjats de Tortosa (1968)

Cronologia: s. XI /XII

Dimensions: 14,5 cm x 10 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa 863

Canteret de dues nanses de cos globular i peu anular. Apareix pintat amb traços de pinzell en manganès sobre engalba blanca. Està fet al torn i és de cuita oxidant.

GERRA O ALFÀBIA

Jaciment: Plaça de la Immaculada de Tortosa (2000)

Cronologia: s. XII/XIII

Dimensions: 30,5 cm x 50 cm

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa D-5.019

Fragment d'alfàbia de grans dimensions amb base plana i cos ovoide. Té decoració epigràfica estampillada i decoració vegetal sota coberta vidrada.

FRAGMENT DE GERRA O ALFÀBIA

Jaciment: desconegut

Cronologia: 2a meitat s. XII

Dimensions: 10,7 cm x 8,6 cm

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa 1232

Podria tractar-se d'un fragment de gerra gran. Està feta al torn i presenta coccio oxidant i decoració epigràfica estampillada sota coberta vidrada.

FRAGMENT DE GERRA O ALFÀBIA

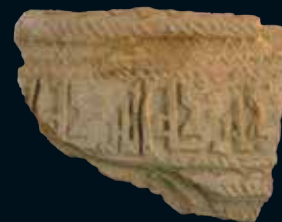
Jaciment: desconegut

Cronologia: 2a meitat s. XII

Dimensions: 7,5 cm x 10 cm

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa 772

Podria tractar-se d'un fragment de gerra gran. Està feta al torn i presenta coccio oxidant decoració i epigràfica estampillada sota coberta vidrada.

CÀNTER

Jaciment: desconegut

Cronologia: s. XI

Dimensions: 32 cm x 20 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa 1754

Cànter de cos globular, que conserva l'arrencada de dues nanses. Pintat en manganès amb franges horitzontals. Està fet al torn i presenta coccio oxidant.

GERRETA DE TRANSPORT O CÀNTER DE CARRO

Jaciment: Carrer de la Mercè, 6 de Tortosa (2002)

Cronologia: s. XII/XIII

Dimensions: 17 cm x 16 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa D-5.008

Gerreta de transport fragmentada circular de forma ovoide amb dues nanses. El coll és cilíndric, estret i carenat. Està pintada de ratlles en vermell. Aquest objecte no és gaire usual a l'al-Àndalus, la majoria de peces han aparegut en contextos tardans d'origen magrebí.

Il·luminació

Dins del món andalusí la il·luminació domèstica es realitzava mitjançant un objecte característic, el gresol o llàntia, la funció del qual fou facilitar la llum mitjançant una metxa impregnada amb combustible (greixos, oli...). Els gresols andalusins tenen diferents tipologies, ja que n'hi ha de cassoleta, de peu alt, etc. i la seva elaboració es portava a terme a mà i a torn.

LLÀNTIA

Jaciment: Carrer de la Mercè, 6 de Tortosa (2002)

Cronologia: s. XII

Dimensions: 6,7 cm x 16 cm

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa D-5.009

Llàntia amb el bec fragmentat per l'ús.

LLÀNTIA

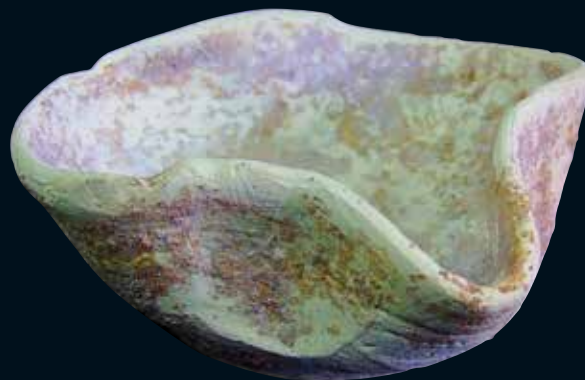
Jaciment: Pla de les Sitges de Vinallop (Tortosa)
(abans de 1960)

Cronologia: darrer terç del s. XII

Dimensions: 3,5 cm x 6,5 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa 842

Llàntia de cassoleta amb bec de pessic.

Lleure i altres usos

A partir de diferents excavacions portades a terme a Tortosa i el seu territori d'influència s'han localitzat diversos testimonis de cultura material andalusina. Aquests objectes tenen una gran excepcionalitat, ja que molts d'ells són peces úniques que ara tenim l'oportunitat d'apreciar. Una de les més singulars que hem inclòs en aquesta mostra és una nineta de ceràmica. Cal destacar també la importància que van tenir els escacs dins del món àrab. Aquest joc d'estratègia va passar pel món persa, que li va donar el nom de *shahmat* (el rei mort), que va evolucionar en l'expressió *jaque mate*. El poeta persa Omar al-Jayyam (segle XI) ens va deixar aquesta poesia:

*"Habitamos un tablero de noches y días
En que juega el Destino con sus piezas: las vidas
Aquí y allá mueve, come y amenaza
Hasta vernos a todos metidos en la caja."*

NINETA

Jaciment: Plaça de Sant Jaume de Tortosa (1990)

Cronologia: primera meitat del s. XI

Dimensions: 8,5 cm x 2,5 cm

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa 1752

Terracota feta a mà que representa una dona a la qual li falten les extremitats. Presenta una decoració pintada amb bandes vermelles representant una mena de fal·dilla. El fet de ser una peça molt poc freqüent al món andalusí li dóna un valor excepcional, i la seva interpretació més aproximada sembla la de tractar-se d'una joguina.

PEÇA D'ESCACS

Jaciment: Plaça de l'Olivera de Tortosa (1984)

Cronologia: s. XI

Dimensions: 4,3 x 1,2 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa 2286

Peça d'escacs feta d'ivori de forma troncocònica, amb línies incises al cos.

PIPA

Jaciment: Plaça de la Immaculada de Tortosa (2000)

Cronologia: s. XII/XIII

Dimensions: cassoleta 3,8 cm x 3,8 cm / broquet (3 fragments) 5,2 cm x 0,6 cm Ø màxim; 5,1 cm x 1 cm Ø màxim; 2,5 cm x 1 cm Ø màxim.

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa D-5.020

Pipa de cassoleta cilíndrica amb motllura propera al broquet amb decoració a cordó. La cassoleta està elaborada a motlle i s'utilitzava per fumar haixix. El consum d'aquesta droga sembla que està documentat a l'al-Àndalus a partir del segle XI. La majoria de pipes estan datades de final del segle XII, fet que ens fa pensar en una major generalització d'aquest costum. El broquet està fet de sepiolita blanca (escuma de mar).

DENA DE ROSARI

Jaciment: Carrer de la Mercè, 6 de Tortosa (2002)

Cronologia: s. XII/XIII

Dimensions: 2,2 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa D-5.010

Dena d'os que formava part d'un rosari andalusí. Teòricament el rosari musulmà estaria format per noranta-nou denes o bé cent. Per fer-lo més lleuger es va reduir a un terç, amb l'obligació de repetir-lo tres vegades per a completar els noranta-nou. Aquest número simbòlic significa els noranta-nou noms o atributs divins, a més del mateix nom de Déu. Quant a la cronologia sembla que pertanyen al món almohade, tal com ens ho han confirmat alguns paral·lels localitzats en altres punts de la Península Ibèrica (Castell de Xixona, Pous de Sant Catalina de Sena a Mallorca, etc.), i sembla que pot respondre a influències magribines.

CASC

Jaciment: Traçat de la Catedral de Tortosa (2003)

Cronologia: període andalusí

Dimensions: 16 cm alçada màxima (12 cm de casc i 4 cm birret)

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa D-5.021

Els seus trets morfològics i estructurals fan pensar que es tracta d'un casc militar andalusí, anterior al 1148, data en què Ramon Berenguer IV va conquerir la ciutat de Tortosa.

BEINA D'UNA ARMA DE TALL

Jaciment: Carrer de la Mercè, 6 de Tortosa (2002)

Cronologia: s. XII

Dimensions: 4 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa D-5.011

Part inferior de la beina d'una arma de tall feta amb bronze.

SEGELL ANDALUSÍ O HATAM

Jaciment: Castell de Miravet (1998)

Cronologia: s. X-XI

Dimensions: 2,1 cm x 0,7 (mànec) x 0,8 cm (matriu)

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa 1753

Es tracta d'un petit segell de bronze gravat i cisellat amb la tècnica del buidatge. El mànec es va treballar formant diferents figures romboïdals i es va motllurar al centre i als extrems. El forat transversal de la peça és per poder penjar-se'l al coll. Segueix els patrons clàssics dels *hatam* datats entre els segles VII i XIV, que s'utilitzaven per a signar i autenticar cartes i documents. Aquest segell conté únicament el nom del seu propietari, 'Abd al-Malik al Gibali o al-Gabali, que indica la procedència geogràfica de diferents grups familiars. Cal tenir en compte que les epigrafies àrabs antigues són difícils de llegir. Així, podria llegir-se, tot i que amb menys probabilitat, al-Gayyani, és a dir, "el de Jaén".

TINTER

Jaciment: Plaça de Sant Jaume de Tortosa (1990)

Cronologia: primera meitat del s. XI

Dimensions: 7 cm x 5,7 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa 1711

Tinter de marbre negre de forma octogonal, base plana i obertura circular. L'interior està perfectament rebaixat i presenta una secció globular. Té quatre nanses al cos superior, de les quals només es conserva una de sencera. La superfície de la peça està polida i presenta decoració al voltant de la boca.

ESPÀTULA

Jaciment: Carrer de la Mercè, 6 de Tortosa (2002)

Cronologia: s. XI/XII

Dimensions: 6 cm x 1,4 cm

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa D-5.012

Peça de bronze en forma de llança. En la seva part més ampla acaba en un petit agafador de secció rectangular rematat amb dues dents. Presenta dues perforacions a la fulla. El seu ús podria estar lligat a funcions quirúrgiques o bé cosmètiques.

PICAROL

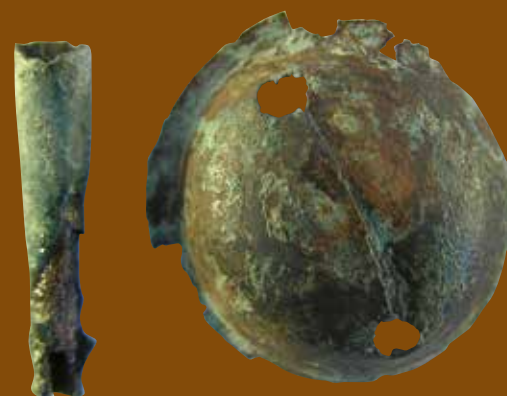
Jaciment: Carrer de la Mercè, 6 de Tortosa (2002)

Cronologia: s. XII

Dimensions: 2 cm diàmetre

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa D-5.013

Picarol de bronze.

VARETA

Jaciment: Carrer de la Mercè, 6 de Tortosa (2002)

Cronologia: s. XI –XII

Dimensions: 4,7 cm

Núm d'inventari: Museu de Tortosa D-5.014

Vareta de bronze rematada a l'extrem per un estretament del cos, configurant un cap pla. El mànec té una forma helicoidal. El seu ús podria estar lligat a funcions quirúrgiques o bé cosmètiques.

UNGÜENTARI

Jaciment: Casa de la Cultura (1970)

Cronologia: període andalusí

Dimensions: 7 cm x 5,5 cm Ø màxim

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa 739

Ungüentari de vidre de cos globular i coll recte. Es tracta d'una peça de parets molt fines amb una bona qualitat en els acabats. Presenta decoració amb pessics a la panxa. El seu ús devia estar lligat a la conservació de perfums o ungüents.

ESTUCS

Jaciment: Carrer de la Mercè, 6 de Tortosa (2002)

Cronologia: s. XI/XII

Núm. d'inventari: D-5.015

Fragments de peces de revestiment murari procedent de l'interior d'una casa andalusina de Tortosa. Estucs decorats amb pintura vermella i verda, separades per una línia blanca pintada.

MOTLLE D'ARGENTER

Jaciment: Carrer Major de Remolins de Tortosa (1900)

Cronologia: darrer terç del s. X - primer terç del s. XI

Dimensions: 10 cm x 3,1 cm x 5 cm

Núm. d'inventari: Museu Nacional d'Art de Catalunya, 46.300

Motlle trapezoïdal tallat en roca de basalt. Conserva les fissures per a la sortida dels vents i les claus de la peça superior amb la qual ajustava. En la seva cara anterior podem veure gravat en relleu el dibuix gairebé complet d'una peça de forma trapezoïdal prolongada. L'escriptura que voreja el motlle està feta amb caràcters cúfics simples. Al centre es poden veure tres cercles o medallons arranjats del més gran al més petit. L'objecte que es fonia amb plata en aquest motlle no ha estat identificat, però tot apunta que devia de formar part d'un conjunt més gran de peces.

LÀPIDA FUNERÀRIA

Jaciment: Castell de la Suda de Tortosa (1972)

Cronologia: s. X

Dimensions: 55 cm x 29,6 cm

Núm. d'inventari: Museu de Tortosa 4.266

Aquesta excepcional làpida epigrafiada en àrab va ser trobada amb altres restes d'una necròpolis musulmana. Conté un epitafi en escriptura cúfica florida califal (típica del període d'Abd al-Rahman III) en memòria del caid o governador Abd al-Salam b. Abd Allah b. Basil. A l'occident musulmà els caids eren governadors dotats de comandament militar a més del poder civil sobre una província, i residien normalment dins una fortalesa que en aquest cas podria haver estat la Suda.

DIRHAM

Jaciment: desconegut

Cronologia: s. X

Dimensions: 2,2 x 0,5 cm

Núm. de registre: Museu de Tortosa 3225

Moneda de plata medieval del califat Omeia de l'al-Àndalus, de la seca Madinat al-Zahra (Còrdova).

DIRHAM

Jaciment: desconegut

Cronologia: s. XI

Dimensions: 2,2 cm x 0,5 cm

Núm. de registre: Museu de Tortosa 3235

Moneda de billó (aliatge d'argent i coure), de l'època dels regnes taifes.

DIRHAM

Jaciment: desconegut

Cronologia: s. XI

Dimensions: 2,7 cm x 0,5 cm

Núm. de registre: Museu de Tortosa 3236

Moneda de plata medieval d'època dels regnes taifes, de la seca de Tortosa.

DIRHAM

Jaciment: desconegut

Cronologia: s. XI

Dimensions: 2,9 cm x 0,5 cm

Núm. de registre: Museu de Tortosa 3238

Moneda de plata medieval d'època dels regnes taifes, de la seca de Saragossa.

TRESOR DE MASDENVERGE

Jaciment: Finca del Negret de Masdenverge (1960)

Cronologia: final del s. X - començament del s. XI

Núm. de registre: Museu del Montsià 10796

Als anys seixanta es va localitzar en una finca de Masdenverge un conjunt de 157 dirhams de plata, entre senceres i fragmentades. Les monedes procedeixen de diferents seques: al-Àndalus, Madinat al-Zahra, Fes i Ceuta. Les més antigues són del 912-961 dC i les més modernes del 1020-1035 dC. A l'àrea del llevant peninsular es coneixen una quantitat considerable de tresors que foren ocultats en els primers anys del segle XI, en un moment d'inestabilitat política provocada per la guerra civil, que va acabar amb la desaparició del califat de Còrdova. L'ocultació d'un tresor en un lloc com la finca del Negret, situada al costat d'una via de comunicació que resseguia la zona litoral, està en relació amb la florent ciutat de Tortosa i l'intens comerç tant amb l'interior peninsular com entre els regnes cristians del nord i d'al-Àndalus.

Bibliografia

AA.DD. *D(T)*. Del ploure aparaulat. Memorable estat. Tortosa: La Finestra, 1987.

AA.DD. *Carta arqueològica del Baix Ebre*. Barcelona: Servei d'Arqueologia, 1992.

AA.DD. *Catalunya Romànica*, Vol. XXVI. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1997.

AA.DD. *L'Islam a Catalunya*. Barcelona: Institut Català de la Mediterrània, 1998.

BALANÀ, Pere. *L'Islam a Catalunya (segles VIII - XII)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1997.

BALANÀ, Pere. *Visió cosmopolita de Catalunya, vol. I. Relats de viatgers i escriptors (segles I aC – XIX)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1991.

BALLESTÍN, Xavier. "Tortosa, al-Àndalus, Magrib, Orient: relacions culturals". Dins *Recerca*, vol. 1. Tortosa: Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre, 1995.

BARCELÓ, Miquel (coord.). *Musulmans i Catalunya*. Barcelona: Empúries, 1999.

BAYERRI, Enrique. *Historia de Tortosa y su Comarca*. Tomo IV .Tortosa, 1954.

BRAMON, Dolors; LLUCH, Rosa. "Un atac català contra Tortosa l'estiu del 964". Dins *Recerca*, vol. 3. Tortosa: Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre, 1999.

CURTO, Albert et alii. "El Cementiri musulmà del Castell de la Suda de Tortosa (Tarragona)". Dins *Actas del I Congreso de Arqueología Medieval Española*, Huesca, 1985.

CURTO, Albert et alii. "Els nivells islàmics en l'excavació de la Plaça de Ntra. Sra. de la Cinta o de l'Olivera de la ciutat de Tortosa". Dins *I Congreso de de Arqueología Medieval Española*, Huesca, 1985.

MARTÍNEZ, J. i MIRÓ, N. "Excavacions arqueològiques a la Plaça Sant Jaume de Tortosa (Baix Ebre)". Dins *Tribuna d'Arqueologia* (1991-1992).

MIRAVALL, Ramon. *Madina Turtuxa. Introducció a la Tortosa islàmica*. Tortosa: Dertosa, 1999.

VIRGILI, Antoni. *Ad detrimentum Yspanie. La conquesta de Turtusa i la formació de la societat feudal (1148-1200)*. València: Universitat de València; Universitat Autònoma de Barcelona, 2001.

